

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0079

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Laut, uti & in Hitoe, & circa Mamalo, in Boerone, Bonoa, & parva Cerama circa Hanneltello.

Non proprie est arbor silvestris, nam ab Uliasserenis insularum incolis in arvis & hortis silvestribus colitur, ubi in vastam extenditur crassitiem, cujus lignum in usum ab ipsis vocatur.

Ufus. Dicti Uliasserenis incolae hoc lignum maxime expetunt, ex quo monoxyla fabricant levia, quae non finduntur, & in aqua marina durabilia admodum sunt, si crassos conquirere possint truncos, asseres ex iis formant costasque aedium praecipuarum, atque hi asseres inserviunt quoque summæ parti navigiorum Corre Corren dictorum: Album ac spongiosum huius arboris lignum oblongis conducit clypeis, alæque amplæ crateribus.

Javani ac Baleynes pluris faciunt hoc lignum, quod in tenues fecant asseres, ex quibus elegantes formant cistulas, capulas, ac scrinia, quae fricando eleganter norunt polire, tenuique obducere vernice, unde late rubentem & eleganter venosum conquirunt colorem, quas leves cistulas Chinenfes vehementer expetunt.

Folia & cortex magnum habent in re Medica usum, cum frusto enim Acori contusa in aqua, & expressa propinquantur febricitantibus, vel linimentum ex contrito cortice preparatur, quo inungitur corpus pro refrigerio: Eodem quoque modo usurpatur ad lienem induratum, qui morbus *Theatu* vocatur, quo in casu pauca additur *Putsjok* & *Anisi* quantitas: In simplicibus febribus optima sunt folia tantum in aqua contrita, quae in febris paroxysmo incipiente exhibetur, remanens expressa massa usurpatur ad corpus fricandum, in obstructo autem liene ac febri hac ex causa ortum ducente *Acorus* & *Acetum* addenda sunt. Cortex cum Pinanga masticari quoque potest ac deglutiri, odorem saporemque primo gerens Sandali, dein vero amaricat.

Javani asseres fecant ex hoc ligno, quos Bataviam mittunt, nostroque vendunt populo inter alios rudes asseres, a quibus distingui possunt, dum Sureni asseres sunt rugosi & pilosi quasi, nec dolabra fere poliri possunt, sed inter elaborandum gratum effundunt odorem, unde & eliguntur ad cistas, in quibus vestes adservantur, quum fricando foliis rugosis poliri satis possunt.

Tabula Trigesima Nona

Ramum exhibet *Sureni*.

Ubi Litt. A. *racemum floriferum* denotat.

B. *Fructum separatim naturali repræsentat magnitudine.*

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

Machilus. Makilan.

Machilus fatis alta & crassa est arbor, quae dividitur in marem & feminam.

Machilus mas seu angustifolia rectum gerit truncum, in diametro ulnam plerumque crassum, qui corticem gerit tenuem, externe ex viridi & cinereo mixtum, interne rufum, siccum, & fragilem: Folia gerit illis Sicci quam familia, sed paulo majora, quae in ramulis arcte sibi adrescunt, in floriferis vero & frugiferis rariora, quatuor vel quinque pollices longa, binos lata, subrotunda plerumque, seu in obtusum desinentia apicem, paucissimis & obliquis admodum costis donata, subtus quam maxime protuberantibus: Nervus medius subtus flavescit: Solitaria haec folia excrescunt in rotundis ramulis, scabra, & superius glabra.

Flores brevibus in racemis progerminant instar Catjang, qui sunt flosculi ex quatuor concavis & viridibus petalis constructi, quorum medium repletur staminibus brevibus & intense luteis.

Fructus omnino similes sunt teneris glandibus, calicibus quoque contenti, non ita tamen rugosis quam in glan-

Honimoo, en Nussa Laut, als mede op Hitoe omtrent Mamalo; op Boero, Bonoa, en klein Ceram omtrent Hanneltello.

Het is geen eygentlyke bosch-boom, want by werd van de Inlanders in de Uliassers in baare erven en bosch-tuy-nen gebavend, en tot een dikte opgequeekt, om des gebruyks wille van 't hout.

Gebruik. Gemelde Inwoonders van de Uliassers dan beminnen dit hout zeer, om ligte prauwen daar van te maken, dewelke ligt zyn, niet scheuren, en in 't zeewater durabel. Als ze dikke stammen hebben, makenze daar ook planken en ribben van tot baare voornamen buyzen, welke planken ook te pas komen tot de bovenste deelen van de Corre Corren. Het witte en spongieuze hout dient tot de langwerpige schilden, en de breede vlerken tot houten bakken.

De Javanen en Baleyers maken meer werk van dit hout, die het tot dunne planken zagen, en daar van fraaye kistjes, doosjes, en kantoortjes maken, die ze met schuur-weten glad te krygen, en met een dun vernis bestryken, waar door ze licht-rood, en fraay geadert schynen, van welke ligte kistjes de Chinezen veel houden.

De bladeren en schorsse zyn in groot gebruyk in de Medicynen, want men stoot ze met een stuk Acorus met water, en drukt het door, 't welk men te drinken geeft in de koortzen, of men maakt een pap van de gevrevene schorsse, en strykt 't lichaam daar mede, om te verkoelen. Op dezelfde manier werd ze ook gebruikt in een gewolte mild, het welk men de koek of Tehatu noemt, in welk geval men een weinig Putsjock en Anys daar by doet. In enkele koortzen is het best, dat men slegts de bladeren met water vryft, het zelve by het aankomen der koortzen te drinken geeft, en met de uitgedrukte pap het lichaam bestrykt, maar in de mild-zugt, of koorts daar uyt ontstaande, moet men den Acorus en Azyn daar by doen. Men kan ook de schorsse met Pinang knouwen en inswelgen, riekende en smakende voor eerst als Sandel, maar daar na werd zy bitter.

De Javanen zagen planken uit dit hout, dewelke ze op Batavia aan ons volk leveren, onder andere baaye planken, waar onder men ze kennen kan, dewyl de planken van Sureni ruyg en pelsig zyn, door den schaaf qualyk glad te maken, maar hebben in 't werken een aangename reuk, daarom men ze geerne tot kleeder-kisten neemt, wanneer men ze door 't schuren met ruige bladeren glad moet maaken.

De negen- en dertigste Plaat

Vertoont een Tak van de Sureni-Boom.

Alwaar Litt. A. vertoont een Bloem-trosje afzonderlyk.

B. Een vrucht in zyn natuurlyke grootte.

XXXVII. HOOFDSTUK.

Makilan-Boom.

Machilus is een redelyke hooge en dikke boom, verdeelt in manneken en wyfken.

Machilus het mannetje of het kleenbladige, heeft een regten stam, een vadem in de rondte en minder. De schorsse is dun, buyten uit den graauwen en groenen gemengt, binnen ros, droog, en breeksaam, het heeft bladeren die van Sicki zeer gelyk, dog nog al grooter, aan de jonge ryskens, dicht op malkander. Aan de bloem en vrucht-dragende wat ydeler, vier en vyf duymen lang, twee breed, vooren meest rond, of met een stompe spitze, met weinige en zeer schuynze ribben, van onderen zeer wuyplende. De middel-zenuwe is van onderen geel, zy staan enkeld en aan ronde takkens, styf, en boven glad.

Het bloeizel komt voort aan korte trosjes, als Katjang, daar uyt worden kleene bloempjes van vier bolle en groene blaadjes gemaakt, 't middelste staat vol korte en hooggeele draatjes.

De vruchten zyn gantsch gelyk de eerst beginnende eykelen, ook in kelkjes staande, die zo ruyg niet zyn als aan

glandibus, vix digiti minoris articulum longi, primo virides, glabri, parvisque albicantibus punctulis notati, dein rubentes, ac demum violacei seu nigricantes: Maturi ex calcibus decidunt instar glandium, sub tenui putamine purpureus reconditur nucleus, qui, si secetur, adhæret, in bina segmenta divisibilis: Fructus vero hi solitarii, bini, vel terni brevibus in pedunculis circa ramos locantur uti Lauri fructus.

Arboris lignum citrinum gerit colorem, seu flavescit, quo autem ad cor magis accedit, eo magis intense luteum est, & ex ruffis constat fibris, quodammodo fungosum & molle, quodque serra & dolabra elaborari potest, sed non facile poliri, inter elaborandum vero acidulum spirat odorem instar Sagumantæ, & licet fungosum ac leve videatur lignum, durable tamen est in ædificiis, inservitque ipforum fulcris, quum in terra durabilius sit Metrofidero.

Altera *Machilus* femina seu latifolia similis est arbor, quæ folia quoque gerit in longis flagellis inordinata, undique & arcte sibi juncta, plerumque ejusdem formæ, quæ maris, sed majora, illis Siccii latifoliæ similia, inæqualis longitudinis, quædam enim octo & novem pollices longa sunt, quædam quinque & sex, tres quatuorve pollices lata, glabra, mollia, splendentia, ac tenuiora illis maris: Ipsorum costæ alternatim sibi obponuntur, ac nervus medius inferne rufus est.

Flores in majoribus progerminant racemis, illis maris ac crassioribus in pedunculis, qui parum stellati sunt, ex sex albis petalis formati, in quorum centro capitulum provenit, quod in fructum excrescit, qui plures simul dependent forma & magnitudine prunorum Damafenorum, sed angustiores, primo virides instar Olivarum, dein ex coeruleo nigricantes instar istorum Prunorum: Nullis continentur caliculis uti illi maris, rubrisque insident pedunculis. Caro exterior viridis quoque est uti prunorum, sed vix cultum crassa, sub hac ingens reconditur nucleus ejusdem cum fructu formæ, qui tenui tegitur pellicula, albus, & duram habens substantiam instar Castanearum, sed quæ mucosa est, ingrati saporis, sique incidatur, ruffescit. In bina dividi potest segmenta, inque ejus centro gemma locatur, quæ novam generat arbusculam: Cortex fragilis quoque est uti præcedentis, ac pluvioso tempore cutis pruritus excitat.

Ejus lignum mollius & pallidius est illo maris, pilosum admodum, fibrosum, & leve, difficile quoque fecari & perdolari potest, unde nec glabrum vel politum reddi potest, quum ejus fibræ adeo facile decedant atque separentur, in ædium exstrukione non adhibetur, quum non sit durable, melius vero aquam marinam tolerat.

Anni tempus. Floret Januario, fructusque profert Aprili.

Nomen. Latine *Machilus mas & femina*. Amboinice in Hitoea *Makelan*, *Marela*, & *Mureila*. in Leytimora *Makila*, & *Makilan*, item *Aypassa*.

Locus. In Amboinæ montibus crescit in altis silvis, copiosius in Leytimora quam in Hitoea, an in aliis ipsi vicinis crescat insulis non inquisivi, istam saltem nationem hoc latet.

Ufus. Apud Amboinenses hoc lignum in vulgari est usu ad tignâ, tam ad ædium quam navium exstruktionem, maris nempe lignum, femina enim non bene elaborari potest. Ex mare postes observati fuere prope castellum Victoriam a vetustorum Portugallorum tempore jam ibi depositi, qui huc usque integri & incorrupti erant, quod spatium est ultra sexaginta annorum: Asseres ex hoc etiam secantur æque ac ex Siccio, ex quibus monoxyla fabricantur, qui tamen facile finduntur, si diu Soli exponantur, ædificationi autem hi melius inserviunt illis Siccii, quum non facile cosfos generent, si modo arbores obcurrerent adeo crassæ, ut ex iis satis lati asseres secari possint.

aan de Eekelen, schaars een lid van een pink lang, eerst groen, glad, en met kleene witte puntjes bezet, daar na roodachtig, ten laatste violet of swartachtig. De rypen vallen ook uit haare kelkjes, gelyk Eekelen. Onder een dunne schaal leyd een paarsen-korl, in 't snyden kleverig, die zig in twee deelt. Zy staan een, twee, en drie op korte steeltjes rondom de takjes, in manieren als de Bakelaren.

Het hout is citroen-geel, of wel zo bleek, en hoe verder naar binnen toe hoe geelder en roffer-dradig, eenigzints voos en week, laat zig egter door de zaag en byl bearbeiden, dog niet glad polijsten, en in 't werken geeft bet een gooren reuk van zig, als Sagumanta; hoewel 't een ligt en voos hout schynt, zo is 't nogtans durabel in gebouwen, en dient tot onderleggers, om dat 't de aarde beter verdragen kan dan het Yzer-hout.

De tweede *Machilus* het wyfken of breedbladige, is diergelyken boom, de bladeren staan ook aan lange ryskens zonder ordre, rondom en dicht agter malkanderen, meest van dezelfde gedaante als aan 't manneken, dog grooter, die van 't breedbladige Sicki gelyk, van ongelyke lengte, want sommige zyn agt of negen duymen lang, sommige vyf en zes, drie en vier duymen breed, glad, zagt, glimmende, wat weeker dan die van 't manneken. De ribben staan verwisselt tegens malkander, en de middel-zenuwe is beneden wat ros.

Het bloeizel hangt aan grootere troffen als aan 't manneken, en dikkere steelen, zynde kleen gesternt, van zes witte blaadjes gemaakt; in welkers midden een knopje voortkomt, daar uit de vrucht werd; dezelve hangen etelyke by malkander, in de grootte en gedaante van Damaste pruymen, dog smalter, eerst groen als Olyven, daar na swart-blaauw, gelyk de voornoemde Pruymen. Zy hebben geen kelkje, gelyk de mannekens vruchten, en staan op roode steelen. Het buitenste vleesch is mede groenachtig, gelyk aan de Pruymen, dog niet boven een mes dik, daar onder leyd een groote korl, van dezelfde gedaante als de gebeele vruchten, omgeven met een dun velleken, wit, en bardachtig van substantie, als Castanjen, dog slymerig, onsmakelyk, als men daar in snyd, besterft by strax ros. Hy laat zig in twee deelen, en in de midden ziet men een oogje, waar uit een nieuwe boom werd. De schorsse is meer breekzaam als aan 't voorige, en by reegenachtig weer jeuktze wat op de buyd.

Dit hout is weeker en bleeker dan aan 't manneken, zeer pelzig, dradig, en ligt, gansch moeyelyk voor de zaag en schaaf, dierhalven niet om glad te werken, om dat zyne vezelingen zo zeer uitravelen, gelyk het ook niet durabel in den huisbouw is, maar eenigzints in zee-wa-ter.

Sayzoen. Het bloeizel ziet men in January, en de vruchten in April.

Naam. In 't Latyn *Machilus mas & foemina*. Amboinisch op Hitoe *Makelan*, *Marela*, en *Mureila*. Op Leytimor *Makila* en *Makilan*, ook *Aypassa*.

Plaats. Het wast in Amboinaas gebergte, in booge bosschen, meer op Leytimor dan op Hitoe, of bet op andere omleggende Eilanden valt, heb ik niet vernomen, immers bet is by die Natie onbekent.

Gebruik. By de Amboinezen is dit een zeer gemeen timmerhout, zo wel tot den huis- als scheepsbouw, te weten bet manneken, want bet wyfken, als gezegt, is niet wel te bearbeyden. Uyt bet manneken heeft men stylen hier gezien by het Kasteel Victoria, al van de oude Portugezen tyden af, dit is over de 60. jaren nog gaaf en onbeschadigt. Men zaagt 'er ook planken van, zo wel als van Sicki, daar men prauwen van maakt, dog die scheuren ligt als ze lange in de Sonne staan; maar aan den huisbouw zouden deze planken veel beter zyn, dan die van Sicki, om dat 'er de worm niet ligt inkomt, konde men maar de boomen zo dik vinden, dat men breede planken daar van hebben mogt.

In Rumphii Appendice hæc adduntur.

Binæ aliæ Macili obcurrunt insuper species, tertia nempe & quarta.

Tertia est species media inter binas priores supra descriptas, ac sequentem habet formam; Ejus rami in breves dividuntur ramulos, ex quibus folia excrescunt inordinata, quorum suprema & maxima novem ac decem pollices sunt longa, quatuor lata, infima quinque vel sex longa, quinque lata, horum costæ inferius in rotundos definunt & concurrunt sinus, suntque tenera & glabra.

Flores huc usque ignoti sunt nec observati: Fructus vagi dependent bini vel terni uno ex racemo, ac quivis ex peculiari longo petiolo, qui sub fructu tumidus est, hic vero oblongus est ac rugosis maculis notatus, coloris rubentis: Fructus vero parvam refert glandem, sed pericarpio non infidet uti in reliquis Macili speciebus, estque primo viridis, dein purpurescens, ac demum ex coerulesco nigricans instar maturi Pruni intus repletur carne alba, duriuscula, & viscosa, quæ per medium in bina dividi potest segmenta, quæ amarum & ingratum dat saporem & odorem.

Ejus lignum flavescit, nodosum est, & plurimis intricatis venis pertextum, quod durabile est & aptum non tantum ad ædium constructionem, sed etiam ad quædam instrumenta, ac præsertim ad capulas.

Quarta species minima est, cujus rami obducti sunt rugoso cortice, quorum laterales rami sunt incurvi & nodosi, ex quorum summo folia excrescunt arcte sibi juncta, irregularia, Caryophylli foliis similia, sed brevioribus petiolis infidentia, quatuor pollices longa, unum lata, superius glabra & æqualia, inferius paucis & obliquis admodum costis pertexta & protuberantia.

Ex foliorum alis longiusculus ac tenuis provenit petiolus, qui pauca sustinet capitula, quæ in flores sese aperiunt mihi huc usque incognitos.

Fructus rotundæ sunt baccæ, paulo majores Myrtillorum baccis, superius planæ, & si teneræ, brevem gerentes apicem, exterius glabræ, obscure coerulescæ seu nigricantes, sub mucosa pellicula nucula reconditur, tenui lignosoque putamini inclusa, quæ ex nucleo formatur bifido, & albam gerit substantiam instar recentium nucum avellanarum, saporis fatui, ad Violas quodammodo adcedentis. Quisque fructus plano infidet pericarpio stellato ex quinque apicibus formato.

Amboinenses ejus lignum optimum censent ad ædium & minorum navigiorum constructionem.

Tabula Quadragesima

Ramum exhibet *Machili maris*.
Ubi Litt. A. folium angustifoliæ speciei, seu maris,
B. Vero folium latifoliæ seu femine denotat.

Tabula Quadragesima Prima

Ramum exhibet mediæ *Machili* speciei, quæ sub numero tertio in Rumphii appendice describitur.

Tabula Quadragesima Secunda

Ramum exhibet *Machili angustifoliæ* seu minimæ, quæ sub numero quarto in textu obcurrit.

In het Aanhangzel van Rumphius werd dit 'er by gedaan.

Men heeft nog twee andere soorten, te weten een derde en een vierde.

3. De derde wil een middel-soorte zyn tusschen de twee eerst beschrevene, en is van de volgende gedaante: De takken verdeelen bun in korte ryskens, daar aan staan de bladeren zonder order, de voorste en grootste zyn 9. en 10. duymen lank, 4. dito breet, de agterste 5. en 6. lang, 5. dito breet, van onderen lopen de ribben met ronde bogen te zamen, dun en glad.

Het bloeyzel is nog onbekent: De vrugten hangen ydel, te weten 2. 3. aan een tros, en yder op een byzondere lange steel, dewelke kort agter de vrugt buykagtig is, lankwerpig, en met ruyge puntjes bezet, rood van couleur. De vrugt is als een kleene eekel, doch zit in geen kelkje gelyk de andere soorten van Makilan doen, eerst groen, daar na purperagtig, ten laatste swart-blauw als een rype Pruym, binnen isse wytegevult met een wit, bartagtig, en klevendig vleesch, en in de lengte in twee deelbaar, bitter en onaangenaam van reuk en smaak.

Het hout is geelagtig, warrig, en vol kromme aderen, durabel en bequaam niet alleen tot den buyshouw, maar ook om eenig gereetschap daar van te maken, inzonderheid Pangayen of scheepriemen.

4. De vierde soorte is de alderkleenste, de takken daar van zyn bekleet met een ruyge schorsse, daar aan de dwers takkens krom en knoestig zyn, aan deselve staan de bladeren omtrent het voorste dicht agter malkander en zonder order, de Nagel-bladeren gelyk, doch korter van stelen, 4. duymen lank, een dito breed, boven gants glad en effen, van onderen met weinige, dog seer schuynse ribbetjens.

Uyt den schoot der bladeren komt een langagtig dun steeltje, dragende boven op weynige knopjes, waar uyt het bloeyzel wert nog onbekent.

De vrugten zyn ronde bezien, ruym zo groot als Myrtilli, boven op wat vlak, en aldaar aan de jonge een kort spitsje, van buyten effen, donker-blauw of swartagtig, onder een slymerig velleken leyt een Nootken van een dun boutagtig schaalte, daar onder een korrel in twee deelbaar, wit als een versche Hasenoot, lach van smaak, en wat na Violen riekende. Ieder vrugt staat op een vlak bortje en sterretje van 5. spitsen gemaakt.

De Amboineezen houden het voor de beste soorte tot den buyshouw en prauwen.

De veertigste Plaat

Vertoont een Tak van de *Machil-Boom* het mannetje.
Alwaar Lett. A. een blad van het kleinbladige:
B. Een blad van het breedbladige ofte het wyfje aanwyft.

De een-en-veertigste Plaat

Vertoont een Tak van de middelsoort van de *Machil-Boom*, dewelke voor de derde soort in het Aanhangzel van Rumphius beschreven is.

De twee-en-veertigste Plaat

Vertoont een Tak van de smalbladige ofte de kleinste *Machil-Boom*, welke onder de vierde soort in de text voorkomt.

